

УДК 811.161.2'373]:070

Навальна Марина Іванівна,
доктор філологічних наук, професор,
ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди”, +380504105969, navalna@rambler.ru

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛЕКСИКИ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ НА ТЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ДИНАМІКИ

У статті схарактеризовано найуживаніші лексеми із текстів сучасних українських періодичних видань, виявлено нові жаргонні одиниці, простежено розширення сфери функціонування лексичних одиниць у медійних матеріалах суспільно-політичної, військової та іншої тематик; визначено функціонально-стилістичну роль нових лексем у мові преси та наголошено на негативній оцінці в публіцистичних матеріалах.

Виявлено тенденцію, що під дією позамовних чинників дедалі ширше використовуються в мові сучасної української публіцистики нові лексичні одиниці. Їх уживають для посилення експресивно-емоційного забарвлення інформації, для надання газетним текстам оцінного характеру. Найширше журналісти послуговуються жаргонізмами, які характеризують суспільно-політичне життя.

Ключові слова: літературний стандарт, стилістична роль, сфера використання, емоційно-експресивне забарвлення.

Навальная Марина Ивановна,
доктор филологических наук, профессор,
ГВУЗ “Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический
университет имени Григория Сковороды”, +380504105969,
navalna@rambler.ru

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЛЕКСИКИ В ЯЗЫКЕ УКРАИНСКИЙ ПЕРИОДИКИ НА ФОНЕ СОЦИАЛЬНОЙ ДИНАМИКИ

В статье охарактеризованы наиболее употребляемые лексемы из текстов современных украинских периодических изданий, выявлены новые жаргонные единицы, прослежено расширение сферы функционирования лексических единиц в медийных материалах общественно-политической, военной и другой тематик; определена функционально-стилистическая роль новых лексем в языке прессы и акцентировано на отрицательной оценке в публицистических материалах.

Выявлена тенденция, что под действием внеязыковых факторов все шире используются в языке современной украинской публицистики новые лексические единицы. Их употребляют для усиления экспрессивно-эмоциональной окраски информации, для предоставления газетным текстам оценочного характера. Наиболее широко журналисты пользуются жаргонизмами, характеризующие общественно-политическую жизнь.

Ключевые слова: литературный стандарт, стилистическая роль, сфера использования, эмоционально-экспрессивная окраска.

Navalna Maryna Ivanivna,
Doctor of Philology, Professor,
Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University,
+380504105969, navalna@rambler.ru

TRENDS OF VOCABULARY DEVELOPMENT IN LANGUAGE OF UKRAINIAN PERIODICALS AGAINST BACKGROUND OF SOCIAL DYNAMICS

The article characterized the most used lexical items from texts of modern Ukrainian periodicals; it is determined new jargon units and traced an expansion of sphere of functioning of lexical items in media materials of social and political, military and other subjects; it is defined a functional and stylistic role of new

lexical items in the language of print media and emphasized on a negative evaluation in publicistic materials.

There is a tendency that new lexical items, under the influence of extralinguistic factors, are used more often in the language of modern Ukrainian journalism. These new units are used to intensify expressive and emotional connotations of information and to give an evaluative feature to newspaper texts. The journalists use jargons which characterize social and political life.

Keywords: literary standard, stylistic role, sphere of use, emotional and expressive connotations.

Вступ. Сучасний медіапростір найяскравіше і найрізноманітніше віддзеркалює динаміку суспільних та мовних змін, де у межах останніх спостерігаємо специфічні трансформації, реалізовані передусім на лексико-семантичному й словотвірному рівнях. Перебудова лексичного ладу експлікується в процесах експресивізації лексичних одиниць, їхній функціонально-стильовій дифузності, у специфічному освоєнні нових слів, що загалом істотно впливає на поповнення лексики сучасної української публіцистики і водночас на комунікативну ефективність повідомлень, увиразнюючи їх впливову потужність як провідну ознаку медійних жанрів [1; 2].

Для мови української періодики початку ХХІ ст. характерним є вживання жаргонної лексики, яку фахівці вважають одним із найдискусійніших явищ мовленнєвої культури. Складно знайти інший лінгвістичний феномен, з приводу якого так би протилежно розходилися думки дослідників щодо внутрішньомовного ракурсу співвіднесення жаргонної лексики з літературним стандартом, розмовною мовою, територіальними діалектами, міським субетнолектом та ін. За всієї неоднозначності термінів жаргонології Л. Ставицька вважає, що ця система “зосереджується на вивченні жаргонних субкодів, групових та професійних, що формуються в малих соціальних групах, згодом інтегруються у ширші

людські спільноти“, і в врешті-решт, стають органічними в системі кожної розвиненої національної мови [3, с. 55]. Складність у вивченні жаргонізмів зумовлена тим, що стерті демаркаційні межі між різними лексичними групами ненормативної лексики, що немає в україністиці великого тлумачного словника жаргонізмів, крім невеликих лексикографічних праць, де описані певні групи слів [4; 5]. Крок уперед у вивченні жаргонізмів здійснили російські мовознавці [6; 7], але їхні дослідження не розв’язали всіх дискусійних питань жаргонології.

У пропонованій статті спробуємо проаналізувати використання найуживаніших жаргонізмів у мові української періодики початку ХХІ ст., у публікаціях різної тематики в газетах різних форм власності. Ця стаття, зрозуміла річ, не вичерпає комплексу тих проблем, які постають у вивченні аналізованої лексики, а кожен з аспектів, порушених у ній, заслуговує на окреме ґрунтовне дослідження.

Застосовані методи дослідження. Для всебічного вивчення функціонально-стильових параметрів лексики української періодики початку ХХІ ст. використано як основні методи *спостереження та описовий*. На різних етапах дослідження послуговувалися методом *функціонального аналізу* для визначення стилістичного навантаження лексичних одиниць.

Результати і обговорення. У мові друкованих засобів масової інформації активно вживаються слова, які раніше були характерними тільки для усного мовлення, для певних соціальних груп, а тепер функціонують у писемних стилях. Відомі раніше лексеми, напр.: *втемну* “робити щось за закритими дверима, таємно, так, щоб ніхто не знав”; *совєти* “ті, хто пропагують радянську владу”; *пипка* “соска-пустушка для дітей”; *рішати* “вирішувати власні питання за допомогою грошей чи власного авторитету”; *віджати* “забрати щось у когось насильним шляхом”; *халявник* “той, хто бажає отримати будь-що, не докладаючи жодних зусиль, задарма”; *накачка* “неприродне, штучне наповнення чогось чимось”; *ділок* “той, хто вирішує

якісь справи, часто нечесним шляхом”, напр.: “Бюджет **“втемну”** (заг.) (“Львівська газета”, 29.12.2014); “Хоча “Просвіта” в Україні була створена ще в XIX ст., задовго до того, як сюди прийшли **“совєти”**, радянська влада оголосила її ледь не терористичним угрупованням” (“Голос України”, 15.11.2014); “Підсунули народу виборчу **“пипку”**, щоб той не верещав” (“Високий замок”, 06.11.2014); “Ну і звісно присутність найвідоміших журналістів у провладному блоці сильно завадить тому ж Балозі чи Жванії **“рішати”** свої питання” (“Вільна Україна”, 30.01.2015); “Павло Шеремета: Домінуюча логіка держави – **“віджати”** бізнес” (заг.) (“Українська правда”, 07.11.2014); “Це спальний район, одні **халявники** приходитимуть, – сьорбає каву Олена, 30 років” (“Газета по-українськи”, 11.11.2014); “Досить згадати незрозумілу і непрозору **“накачку”** грошима окремих банків навесні” [про дії нової влади] (“День”, 24.12.2014); “Нині боротьба з кримінальними **ділками** стала особливо актуальною” (“Урядовий кур’єр”, 31.01.2015). Так і неологізми, напр., *сенічка* “якесь нововведення від прем’єр-міністра Арсенія (Сені) Яценюка”, пор.: “Податкові **“сенічки”**” (заг.) (“Львівська газета”, 15.01.2015).

Виразну групу жаргонних одиниць за емоційно-експресивним насиченням у текстах суспільно-політичної тематики становлять лексеми, які позначають предмети, дії та стани, що характеризують конкретних політиків, державних і громадських діячів, зокрема: *тролити* від *тролінг* “розміщення в Інтернеті, на форумах провокаційних повідомлень з метою викликати конфлікти між учасниками, образи, війну редагувань”; *фейковий* від англійського “fake” – “фальшивий, підробний”. Напр.: “Не треба **тролити** новообраних депутатів, варто допомогти їм” (“Львівська газета”, 14.11.2014); “Сміх крізь сльози: у соцмережах **тролять** Гонтарєву через падіння гривні” (заг.) (“Газета по-українськи”, 07.11.2014); “**Фейкові** вибори” (заг.) (ВВС Україна, 28.10.2014); “Усі чутки про призначення Турчинова секретарем РНБО чи Тимошенко міністром МЗС Чорновіл називає **фейком**” (“Львівська газета”, 15.11.2014).

У зв'язку з напруженою ситуацією на сході України мова сучасних засобів масової інформації поповнилась значною кількістю слів на воєнну тематику. Використання жаргонних одиниць у таких текстах також активізувалось, напр.: *злити* “1. Продати щось; 2. Передати комусь певну інформацію” [3, с. 158]; *мокра справа* “убивство” [3, с. 220]; *криша* “1. Голова, мізки, здоровий глузд; 2. Зв'язки у владних та правоохоронних структурах” [3, с. 189]; *відморозок* “1. Емоційно та інтелектуально недалека людина, часто агресивна; 2. Людина, позбавлена моральних принципів; 3. Член угруповання рекетирів, який бере участь у бойових операціях” [3, с. 87]; *відмазатися* “виправдатися, зняти з себе звинувачення (як правило, заплативши гроші); ухилятися від якоїсь роботи” [3, с. 86]; *злити* “1. Продати щось; 2. Передати комусь певну інформацію” [3, с. 158]; *накрити* “виявити когось” [3, с. 231]; *втюхати* “нав'язати комусь щось не потрібне”; *спец* “те саме, що й спеціаліст”; *шаровий* “1. Безкоштовний, той, що дістався даром; 2. Легкий”. Пор.: “ОБСЄ *злила* росіянам розташування українських позицій” (заг.) (“Високий замок”, 11.11.2014); “У нього є армія “кримська самооборона”, він пам'ятає свою участь в “*мокрых*” справах і всі його уміння управляти своєю та захоплювати чужу власність, знаходять своє застосування хоча б в постійних ініціативах його уряду “націоналізувати” той чи інший кримський об'єкт” (sensor.net, 11.11.2014); “Для цього у неї є все – порти, не підконтрольність міжнародним інститутам, влада в руках криміналітета, “*криша*” ФСБ, непрозорі багатомільйонні транші з російської казни” [про кримську зону] (sensor.net, 11.11.2014); “Хоча “*відморозків*” серед ополченців багато, дець відсотків 10 – констатує журналіст” (“День”, 16.01.2015); “Бараки з рабами цілодобово охороняли місцеві “*відморозки*” з вівчарками” (“Високий замок”, 09.11.2014); “*Шарових* квартир для воєнних більше не буде” (заг.) (“Українська правда”, 20.03.15); “Розповів, що його підрозділ на 70% складається з тих, хто взяв у руки зброю аби “*відмазатись*” від зони” (“Вільне життя”, 04.02.2015); “Російські офіцери “*злили*” Україні дані про військових-зрадників у Криму” (заг.)

(“Газета по-українськи”, 18.02.2015); “У Луганській області поновили обстріли – Попасну двічі **“накрили”** з мінометів” (заг) (“Сьогодні”, 23.02.2015); “Тепер його ключове завдання (Путіна) – **“втюхати”** самопроголошені республіки Україні” (“Українська правда”, 18.11.2014); “Російські **“специ”** зайнялися **“Новоросією”**: пронумерували банди” (заг.) (“Газета по-українськи”, 16.01.2015).

Через ускладнення відносин між Україною та Росією, а також при їх характеристиці журналісти використовують кримінальне арго, яке надає текстам відтінку зневаги, осуду, невдоволення, заперечення тощо.

У мові сучасної преси з’являються слова на позначення агресії та ворожості, що пов’язане з вводом військ східного сусіда – Росії – на територію нашої держави. Замість нейтральних “убивати” та “бити” вживається дієслово *мочити*., яке має два значення: крим., мол. “бити, ударяти з великою силою; убивати” [3, с. 222], замість іменника “вбивство” – *мочилово*: мол. “колективна жорстока бійка” [3, с. 222]. Пор.: “Путінський Кремль виявив таку слабкість – відволікся на “закочування в асфальт” чужої території, нашивидкоруч намірившись **“замочити”** в сортирі Донбаського конфлікту замість терористів вільну й горду націю. І розплачуватися за це любителям сортирного **“мочилова”** доведеться ще довго й боляче” (“Україна молода”, 5.12.2014). Ці лексеми настільки ввійшли до широкого вжитку, що від їхнього кореня утворений прикметник *мочительний* із тим же значенням. Пор.: “При дворі А. Собчака його називали “Штазі” й “Віце-Собчаком”, а після кавказьких **“мочительних”** операцій – “Туалетний Путьонок”, “Бридкий Путьонок”, “Путенг” і “Путлер” (“День”, 31.10.2014). Таким чином журналісти саркастично критикують дії Президента Російської Федерації, використовуючи його ж слова, які Володимир Путін свого часу сказав в інтерв’ю під час обговорення теми боротьби з тероризмом. Жаргонізм *мочити* наповнює публіцистичний текст негативними емоціями, зокрема презирством до особи, про яку пише автор.

Якщо раніше подавали значення лексики *мочити*: “агресивно поводитися щодо дій когось, висувати претензії”. У цьому значенні жаргонізм *мочити* може бути синонімом до вже відомих дієслів *наїжджати/наїздити*, що мають значення: крим., мол., бізн. “поводитися агресивно щодо когось; висувати претензії; погрожувати комусь, застосовувати насильство; здійснювати пограбування, військові напади” [3, с. 235-236]. Пор: “Усі політики такі. Переконані, що журналісти хочуть їх **“замочити”**. От вийшла в нас програма “Схеми” про землі Порошенка. Та й у своєму випуску з носака президента **“умочив”** Майкл Щур ... вісім сюжетів за тиждень – і всі **“мочать”** президента” (“Країна”, 3.02.2015). Якщо відчую хоч частку “джинси” (замовних матеріалів, не маркованих як реклама – “Країна”), тенденцію когось **“мочити”**, то сам **“замочу”** персонально будь-кого за це” (“Країна”, 3.02.15). Спостерігаємо активне використання жаргону *мочити*, особливо частим є його використання під час характеристики журналістами влади.

У тематиці українсько-російських відносин журналісти активно використовують словосполучення, властиве середовищу наркоманів, *посадити на голку*, яке на жаргоні наркозалежних означає “почати (починати) регулярно вводити собі наркотики внутрішньовенно” [3, с. 107]. Однак нині спостерігається розширення семантики цього словосполучення: “підсадити когось на щось, зробити залежним від чогось”. Особливо часто його використовують у статтях, де описується енергетична залежність України від Росії. Пор.: “Не можна **сідати** на російську **голку**.” (заг.)... Прем’єр-міністр Арсеній Яценюк радить дослухатися до рішення уряду та припинити торговельні операції з агресором” (“Урядовий кур’єр”, 18.11.2014). “Україна **сидить на “енергетичній голці”** Москви. Якщо завтра перекриють нам газ, це посилить соціальну напругу” (“Країна”, 22.01.2015); “Волинець: “Росія хоче **підсадити** Україну ще й на вугільну **“голку”**” (“Високий замок”, 08.11.2014);

Таким чином представники друкованих засобів масової інформації висловлюють свою думку: незалежна Україна не повинна бути залежною від когось або чогось.

Неологізм, який прийшов у мовлення українців із соціальних мереж, – жаргонізм *укропи*, утворений від власної назви держави Україна та народу “українці”, а також має значення “жителі України”. Ним почали називати представників нашого народу росіяни, коли розпочалися військові дії в Донецькій та Луганській областях. Ще одна назва українців з вуст східних сусідів – *укри*. Пор.: “Тут напередодні виборів терористи залякували людей ... Мовляв, тих, хто з’явиться на ділянках, **“укропи”** наміряються заарештувати як сепаратистів та ув’язнити” (“Сільські вісті”, 28.10.2014). “На форумах “деенерівців” та “еленерівців”, навпаки, сиплють прокльонами на Путіна, бо “зрадив ополчення” і також “тупо злив міста, які тепер під **украми**, хоча в боях за них загинули найкращі хлопці Донбасу” (“Україна молода”, 13.02.2015). Якщо з боку росіян ці слова мають позначати щось негативне, то український носій інформації до цих лексем ставиться навпаки – з гордістю. А жаргонізм *укроп* зробили складноскороченим словом від словосполучення *український опір*.

Активно почала функціонувати в газетному мовленні лексема *кіборг*. Словник іншомовних слів подає таке тлумачення цього слова: “штучний організм, у якому поєднано фізичні та інтелектуальні здібності людини і технічні засоби автоматики” [8, с. 287]. Таку назву сепаратисти та прихильники так званих ЛНР та ДНР дали українським військовослужбовцям, які захищали Донецький аеропорт, за відважність і мужність. Пор.: “18 січня українські **“кіборги”** повністю зачистили територію біля летовища” (Країна, 22.01.2015). “Інформація про те, що українські військові, яких у народі прозвали **“кіборгами”**, залишили донецький аеропорт після понад 200 днів тяжкої оборони, спричинив “вибух” в Інтернеті” (День, 23.01.2015). “В українській думці побутує думка, що до **“кіборгів”** треба ставитися якось по-особливому” (День, 23.01.2015).

“Кіборги” намагаються зачепитися на околиці аеропорту, але факт неспроможності командування забезпечити утримання цього стратегічного об’єкту з фактом” (День, 23.01.2015). “Ще два “кіборгів”, за даними Міноборони, відступили від зруйнованого терміналу” (“Україна молода”, 23.01.2015).

Журналісти бій за аеропорт назвали кіборгіадою на кшталт Гомерівської “Іліади”, що, як відомо, є енциклопедією воєнних дій, соціального життя Давньої Греції, моральних засад, звичаїв, культури античного світу. Отож, українських солдатів, які обороняють територіальну цілісність держави, вважають національними героями. Пор.: *“Отже, епічна “кіборгіада” триває. З іншого боку, варто враховувати, що перетворення терміналів на купу уламків масованими вогневими ударами та захоплення двох десятків поранених “кіборгів” у полон може спричинити у ворога “запаморочення від успіхів” (Україна молода, 23.01.2015).*

Висновки. Отже, для мови української преси початку ХХІ ст. під дією позамовних чинників простежується тенденція до дедалі ширшого використання нових лексичних одиниць. Їх уживають для посилення експресивно-емоційного забарвлення інформації, для надання газетним текстам негативного оцінного характеру. Найширше журналісти послуговуються жаргонізмами, які характеризують суспільно-політичне життя, складні взаємостосунки між Україною та Росією, позначають поняття та процеси військових дій на сході.

Тематичні групи жаргонізмів відкриті для поповнення, тому потребують подальших лінгвістичних розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстантизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2002. – №4–5. – С. 35.

2. Навальна М. І. Динаміка лексикону української періодики початку ХХІ ст. : [монографія] / М. І. Навальна. – К., Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 328 с.
3. Ставицька Л. О. Український жаргон. Словник / Л. О. Ставицька. – К. : Видавництво “Часопис “Критика”, 2005. – 494 с.
4. Коваленко Б. О. Стилiстично занижена лексика в мові сучасної української публіцистики : дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Коваленко Борис Олексійович. – Кам’янець-Подільський, 2002. – 182 с.
5. Третьак Н. В. Жаргонна лексика в друкованих ЗМІ (номінально-експресивна функція) : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. В. Третьак ; Ін-т укр. мови НАН України. – К., 2008. – 20 с.
6. Митрофанов Е. В., Никитина Т. Г. Молодежный сленг: Опыт словаря. – М., 1994.
7. Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. Большой словарь русского жаргона. – СПб. : Норинт, 2000.
8. Бибик С. П., Сютя Г. М. Словник іншомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання / За ред. С. Я. Єрмоленко; Худож.-оформлювач Б. П. Бублик. – Харків : Фоліо, 2006. – 623 с.
9. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу / В. В. Балабін. – К. : Логос, 2002. – 315 с.
10. Ларин Б. А. О лингвистическом изучении города // Русская речь. – Л., 1928. – Ч. III. – С. 61–74.

REFERENCES

1. Taranenko O. O. Colloquialisation, Substantivation and Vulgarization as Characteristic Phenomena of Modern Ukrainian Language (from the End of 1980) / O. O. Taranenko // Movoznavstvo. – 2002. – №4–5. – P. 35.
2. Navalna M. I. Dynamics of Lexicon of Ukrainian Periodicals at the Beginning of the XXI Century: [monohrafiia] / M. I. Navalna. – K., Instytut ukrainskoi movy; Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2011. – 328 p.
3. Stavytska L. O. Ukrainian Slang. Dictionary / L. O. Stavytska. – K. : Vydavnytstvo ‘Chasopys ‘Krytyka’, 2005. – 494 p.

4. *Kovalenko B. O.* Stylistically Reduced Vocabulary in Language of Modern Ukrainian Journalism: dys... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Kovalenko Borys Oleksiiiovych. – Kamianets-Podilskyi, 2002. – 182 p.
5. *Tretiak N. V.* Slang Vocabulary in Print Media (Nominative and Expressive Function) : avtoref. dys. na zdobuttia stupenia kand. filol. nauk : 10.02.01 'Ukrainska mova' / N. V. Tretiak ; In-t ukr. movy NAN Ukrainy. – K., 2008. – 20 p.
6. *Mitrofanov E. V., Nikitina T. G.* Youth Slang: Dictionary Experience. – M., 1994.
7. *Mokienko V. M., Nikitina T. G.* Big Dictionary of Russian Slang. – SPb. : Norint, 2000.
8. *Bybyk S. P., Siuta H. M.* Dictionary of Foreign Words: Interpretation, Word Formation and Usage / Za red. S. Y. Yermolenko; Khudozh.-oformliuvach B. P. Bublyk. – Kharkiv : Folio, 2006. – 623 p.
9. *Balabin V. V.* Modern American Military Slang as Problem of Translation / V. V. Balabin. – K. : Lohos, 2002. – 315 p.
10. *Larin B. A.* On *Linguistic Study of City* // Russkaia rech. – L., 1928. – C. S. – P. 61–74.